

Gea
Sammelband 38

3.

3

IO. ANDR. SCHMIDII D. PP.
 ABBATIS MARIAE - VALLENSIS
 COMPENDIVM
 THEOLOGIAE
 EXEGETICAE
 IM PRIVATIS LECTIONIBVS
 PERPETVA EXEMPLORVM PRAXI
 ILLUSTRANDVM.

HELMSTADII,

Imp. JOH. MELCH. SÜSTERMANNII
 Bibliopolae.
 Typis. HENRICI HESSII,
 ANNO MD CCXI.

[Je 23]

ur 3 pini

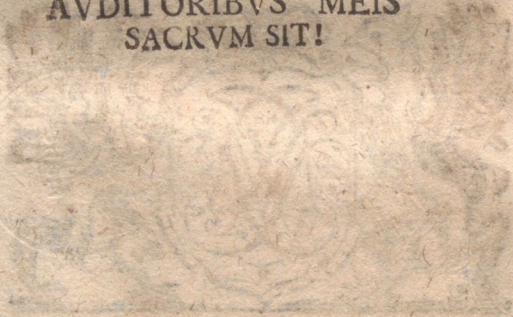
IO. ANDR. SCHMIDII D. P.
ABBATIS MARIAE VALLENSIS

COMPENDIVM
THEOLOGICAE
EXERCITIAE

COMPENDIVM

HOC

AVDITORIBVS MEIS
SACRVM SIT!

HELMSTADT
Joh. Melch. Zistermann
Bibliopola
Typis Henrici Hessii
ANNO 1702

THEOLOGIAE

EXEGETICAE

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

De

natura & constitutione theologiae exegeticae.

§. I.

Theologia (a) exegetica (b) est scientia de arte, (c) genuinum textus sive orationis sacrae (d) sensum, (e) ad hominis christiani aedificationem (f) inveniendi & cum aliis communicandi. (g)

NOTAE.

(a) Quae circa hanc vocem notari possunt, ea auditori exegeticae ex theologiae dogmaticae prolegomenis c. I. §. I. not. a iam nota esse, hoc loco supponimus.

(b) Haec ad differentiam aliarum scientiarum theologiarum ita dicitur ab

A

ἐξή-

2 *De natura & constit. theolog. exegeticae.*

ἐξηγήσει, enarratione sive explicati-
one orationis sacrae. Act: 15, 14. conf.
Joh. 1, 18. Dicitur illa etiam ex usu
multorum *hermeneutica sacra*, licet
haec quibusdam obiecto & subiecto
differre videatur ab illa: item *pro-*
phetia, 1. Cor. 14, 3. 4. 22. *seqq. ra-*
tio cognoscendi literas sacras &c.

(c) Quia post contemplationem ob-
iecti ad opus aliquod efficiendum, ge-
nuinum scilicet orationis sacrae sen-
sum per certa media eliciendum &
cum aliis communicandum, tendit.

(d) Quaecunque illa fuerit, sive bre-
vis sive prolixa, sive hoc vel illo modo
considerata. Sacra autem dicitur
illa ab efficiente, obiecto & fine.
Et haec sacra oratio sive textus est
obiectum, circa quod occupari de-
bet interpres.

(e) Sive mens & sententia Spiritus S.
per verba orationis illius intenta, per
certa media indaganda & cum aliis
communicanda.

(f) Tum in fide concipienda & confir-
manda, tum in vita homine christiano
digna, ad scripturae praescriptum
normanda. Aedificari autem potest
per hanc tum ipse homo, qui interpre-
tis officium sustinet, tum proximus
quivis, Habet haec aedificatio ratio-
nem

nem finis externi intermedii, qui ultimum, aeternam salutem, respicit.
(g) Sunt hi actus ad finem internum, qui in nostra potestate est, spectantes.

§. II.

Theologiae exegeticae partes sunt tres, quarum *prima* agit tum de fine cuius (a) tum de fine cui: (b) *secunda* de obiecto eiusque varietate: (c) & *tertia* de mediis, tum generalibus, (d) tum specialibus (e)

NOTAE

- (a) Tum *interno*, qui est genuinus sensus per certa media inveniendus; tum *externo*, qui est aedificatio hominis christiani in fide & vita.
- (b) Auditorio scilicet integro, vel unico etiam auditore, imo ipso quoque interprete, cui genuinus orationis sacrae sensus est acquirendus.
- (c) Quod est oratio sacra, circa quam interpres occupatur, ut eius genuinum sensum investiget, ut cum aliis eundem communicare possit.
- (d) Quae praeter alia, in interprete requiruntur,

quisita, sunt media grammatica, rhetorica, logica, theologica, historica, exegetica eaque communia & specialia.

(e) Quae speciatim vel circa certos textus, in parte secunda designatos, vel integrum aliquem librum adhiberi debent.

PARS I.

De fine cuius & cui.

§. I.

Finis cuius est vel externus, qui non est in potestate artificis: vel internus, qui est in illius potestate. Ille est aedificatio hominis christiani: (a) hic vero est genuinus orationis sacrae sensus (b) per certa media inveniendus.

NOTAE.

(a) Vide quae diximus in theologia homiletica part. I. §. 2. p. 4. sq. In-
servit

servit etiam theologiae *dogmaticae* ad dogmatum confirmationem, *polemicae*, ad redarguendos illos, qui scripturae sensum depravant, & *moralis*, ad agendorum & fugiendorum confirmationem.

- (b) Sensus in genere est id, quod oratione, tum ore prolata, tum scripto comprehensa, significatur, seu intelligendum offertur. Sensus vero in specie orationis sacrae hoc loco est id, quod Deus ipse per orationem in scriptura sacra comprehensam, tanquam mentis divinae characterem, hominibus cognoscendum atque intelligendum exhibet. Sive, est mens vel sententia, quam Deus per orationem sacram homini indicare intendit.

§. II.

Sensus textus sive orationis sacrae est vel literalis, (a) vel mysticus. (b)

NOTAE.

- (a) Qui est mens auctoris, immediate per ipsa verba, sive sint propria sive tropica, intenta. Est quae vel *propria*, qui oritur ex verbis in propria & nativa significatione acceptis: vel *tropicus*, qui oritur ex verbis in sig-

A 3

nificatu

nificatu tropico acceptis, De hoc sensu literali sequentes sunt notandi canones generales: (1) *sensus literalis in uno eodemq; loco non nisi unicus esse potest*, propter sensus & significationis naturam, veritatis unitatem, scripturae S. claritatem, certitudinem & finem. (2) *quilibet scripturae locus sensum literalem admittit*, quia etiam sensus mystici fundamentum est literalis. (3) *sensus literalis a verbis scripturae non est separandus*, propter exactissimam verborum & sensus cohaerentiam. (4) *sensus literalis praecipue est argumentativus*, non tamen excluso mystico.

(b) Qvi est mens sive sententia, quam autor non immediate per verba, sed per res, verbis sive proprie sive tropice acceptis, denotatas, indicatam voluit. Res illae, quae proxime per verba significantur, sunt vel res proprie ita dictae, naturales & artificiales, vel persona, vel quasi persona. Fundamentum sensus mystici est Dei *συγκατάθεσις*; cum Deus, ad captum hominum se accommodans, sub involucris rerum humanarum, mysteria sua coelestia proponit. Ex sensu mystico, quem scriptura intendit & explicat, peti potest dogmatum

gmatum confirmatio; quod evincit epistola ad hebraeos. Est porro hic sensus mysticus vel *innatus*, qui in scripturis ipse expresse traditur & proprie sensus mysticus dicitur: vel *illatus*, quem ipsa scriptura non ostendit, sed qui ab interprete inferitur. Hic illatus iterum est vel *oblatus*, qui probabile fundamentum habet in literali sensu & convenientiam rerum analogicam, tum etiam analogiae fidei conformis est, vel *quaesitus* & saepe *extortus* & *contortus*, qui probabili fundamento in sensu literali destituitur, vel a re, a qua desumitur, nimis discrepat, vel ad obiectum alienum & perversum accommodatur, vel alias a scripturae analogia nimis remotus est.

§. III.

Sensus mysticus (a) dividitur (b) in typicum, (c) allegoricum, (d) & parabolicum. (e)

NOTAE.

(a) Alias etiam hic sensus dividi solet
(1) in *allegoricum*, cum verba scripturae praeter literalem sensum significant aliquid in N. T. quod ad christum

A 4

stum

flum, vel ecclesiam pertineat: (2) in *tropologicum*, cum verba aut facta referuntur ad aliquid significandum, quod pertineat ad mores: & (3) in *anagogicum*, cum verba aut facta referuntur ad significandam vitam aeternam, iuxta versus:

*Litera gesta docet: quid credas,
allegoria;*

*Moralis quid agas: quo tendas,
anagogia.*

Sed, praeterquam, quod haec distinctio multis modis peccet in regulas bonae divisionis, non est triplex sensus scripturae explicatio, sed triplex usus scripturae recte explicatae, evolutio, sive triplex applicatio & accommodatio unius sensus literalis scripturae ad articulos fidei, mores & vitam aeternam.

(b) Fundamentum huius divisionis supeditat triplicitas rei, per quam auctores res quasdam indicare possunt. Vel enim illa res *praclusit* rei, & est *typus*: vel *allusit* ad rem, & est *allegoria*: vel *collusit* & est parabola. B. Goezium R. E. p. 131.

(c) *Typicus* est, quando scripturae autor per res V. T. indicare voluit res N. T. Christi scilicet praestiti, atque ecclesiae. Res significativa est *typus*, res significata

significata dicitur *antitypus*. Typus est vel *propheticus* vel *historicus*. Ille consistit in propheticis actionibus & visionibus. *Actiones* prophetarum typicae sunt, quando iis, quae exterius divino mandato prophetae peragebant, mysticum aliquod & occultum adumbratur. Eccl. 20, 1. Jer. 13, 1. sqq. *Visiones* oblatae fuerunt vel *dormientibus* per somnia, eaque vel nuda absque figuris, Matth. 2, 12. vel figuris involuta, Gen. 28, 12. Gen. 41, vel *vigilantibus*, ita ut quaedam additam haberent typorum, in visione obvenientium, interpretationem, ut Jer. 24, 5. Dan. 8, 1. 19. quaedam interpretatione expressa careant, ut Ezech. c. 40. sqq. Typus *historicus* est, quo res gestae vel factae adumbrant res in N. T. gestas & praesertim Christum. Hic etiam est vel innatus vel illatus, de quo supra in genere. Porro *quidam* typi immediate respiciunt Christum, eius scilicet vitam, mortem &c. *quidam* vero ea, quae Christum attinent, ut 1. Petr. 3, 21. Typi praeterea sunt vel rerum *gestarum* vel *ceremoniarum*. Item typi futurorum *quidam* statim & repetiti, *quidam* singulares, qui semel contigerunt. Tandem typus est vel *tota-*

lis, qui in omnibus, aut certe potioribus partibus, antitypum praefigurat, qualis explicite in scriptura non datur: vel *partialis*, quando una vel altera tantum typi actio antitypum exprimit. Glass. Phil. S. lib. 2. part. 1. tract. 2. sect. 4. p. 451. sqq.

(d) *Allegoricus* est, quando historia scripturae vere gesta ad mysterium quoddam, sive spirituales doctrinam, ex intentione spiritus S. refertur. Res ergo significativa est historia scripturae, res significata est alia scripturae res, articulus fidei, vel morale. Et hic participat divisionem sensus in innatum & illatum &c. ut supra.

(e) *Parabolicus* est, quando res aliqua ut gesta narratur, & ad aliud spirituale designandum refertur. Parabola diversae sunt partes, una *πρότασις*, sistens narrationem eius, cum quo aliquid comparatur, cuius nota est ἰὸ *quemadmodum*, vel similis vox: altera est *ἀπόδοσις*, exhibens prioris explicationem & applicationem, cuius character est, *sic etiam*, vel similis vox. Matth. 13. 47. sqq. *Ἀπόδοσις* autem non semper per singulas partes applicationem facit, sed inter-

interdum sola applicatione generali est contenta, cuius character sunt similia verba: *sic res quoque se habet cum hac vel illare.* Matth. 18, 23. sqq. Interdum nulla prorsus instituitur ἀποδοσις, praecipue quando id, quod cum re comparatur, ab initio narrationis statim exprimitur, Matth. 13, 23. 31. 33. sqq. Interdum etiam narratur nuda πρότασις sine omni nota vel προδοσις vel ἀποδοσις. Luc. 15, 11. sqq. ex vers 7. & 10. repetenda. Parabola quoque est vel innata, vel illata, ut supra.

§. IV.

Circa sensum, tanquam obiectum hucusque explicatum, occupatur operatio, illius scilicet inventio sive actualis expositio (a) & cum aliis facta communicatio, (b) quae etiam finis rationem habet, (c)

NOTAE.

- (a) Sensus inventio sive actualis expositio hoc loco non sumitur pro complexu omnium actuum praecedentium, (de quibus in tertia parte agitur) sed tantum pro actu finali reliquos

quos praesupponente. Et haec inventio sensus primo respicit ipsum interpretem, qui, in sui perfectionem & usum, orationem sacram sibi exponit.

(b) Postquam interpres sibi sensum acquisivit, eundem vel ore vel calamo cum aliis communicat, ad eorundem perfectionem & usum. Utraque operatio requiritur, ut id colligi potest ex 1. Tim. 4. v. 14. 16.

(c) Eius enim gratia tot alii actus, qui in tertia parte praescribuntur, suscipi debent.

§. V.

Finis cui est subiectum, quod ad sui perfectionem expositione sensus indiget, (a) eiusdem tamen percipiendae compos est. (b) Est hoc tum ipse exegeta sive interpres, (c) tum quivis alius, (d) in quo illae conditiones dantur.

NOTAE.

(a) Indigentiae huius causae sunt sequentes: intellectus finiti qualitas, eiusdem, iam corrupti, in spiritualibus coecitas, voluntatis corruptae perversitas, diaboli malitia, rerum divina-

divinarum sublimitas, quorundam
scripturae S. locorum difficultas.

(b) Capacitas illa suos habet gradus, &
alia maior atque exquisitior est in eru-
ditis, alia minor & simplicior in rudio-
ribus. Per illam sensus genuinus per
varia media exegetica accurate erui
potest, per hanc homo rudis acci-
pit orationis alicuius sacrae sensum
genuinum, & in eo vel simpliciter
acquiescit, sine argumento exegetico,
vel uno aliquo generali, cuius capax
est, contentus vivit.

(c) Qui cum accuratiorem viam ingre-
di & sibi atque aliis prodesse velit,
ut sensum non duntaxat eruere, sed
& eundem à falsis expositionibus
vindicare possit, certis ex parte intel-
lectus & voluntatis instructus esse
debet requisitis. In *intellectu* prae-
cipue adsit philologia, philosophia
& theologia. Ad *illam* referimus
praeter notitiam linguarum orientali-
um, graecae, hebraicae, chaldaicae, sy-
cae, arabicae, aethiopiae & sama-
ritanae, grammaticam & rhetori-
cam sacram. Ad *istam* referuntur,
historia, mathesis, logica, meta-
physica, physica, theologia natu-
ralis, ethica & politica. Ad *hanc*
requiruntur theologia dogmatica,
po-

polemica & moralis cum historia sacra. Imo necessum etiam erit habere praegustum aliarum scientiarum, iurisprudentiae atque medicinae, nec non aliarum artium, ob varia argumenta sacra, quae illarum cognitionem postulant. Paucis: encyclopaediam quandam, qualem olim varii auctores usu non contemnendo dederunt, exegetae commendamus. Ex parte voluntatis requiritur pietas, amor & patientia laboris, modestia &c.

(d) Quicum in tantum scripturae sensum investigare intendat, in quantum illi ad fidem & salutem sufficit, tot in intellectu dotes ab eo exigere nequeunt, virtutibus tamen ex parte voluntatis iisdem gaudere debet,

PARS II.

De

obiecto theologiae exegeticae,

TEXTU SACRO.

§. I.

Textus sacer (a) est oratio (b) sacra (c) de rebus in scriptura sacra contentis, (d) quatenus illius genuinus sensus est investigandus. (e) NO.

NOTAE.

- (a) Obiectum generale exegeticae sacrae est tota scriptura sacra, speciale vero est quaevis libri sacri sectio, aut sectionis certa particula, sive brevior, sive prolixior.
- (b) Quae praedicatum vel praedicata alicui subiecto vel subiectis inesse dicit, vel non inesse. Haec ipsa oratio, dum communem orationis naturam participat, omnino etiam secundum affectiones grammaticas, rhetoricas & logicas considerari poterit.
- (c) Quae ita dicitur a causa efficiente, obiecto & fine.
- (d) Quae sunt praecipue credenda & agenda, non exclusis aliis, quae in sacro codice continentur & expositione indigent.
- (e) Quamvis articuli fidei non obscuris, sed perspicuis verbis in scriptura proponantur, nihilominus quaedam ex verbis & phrasibus in quibusdam locis oriuntur difficultates, quae tamen studio linguarum & aliis interpretationis adminiculis tolli possunt. Occurrunt autem in scriptura voces & orationes obscurae, non respectu Dei, qui illas dictavit, nec respectu scripturae, quae est vox Dei, sed respectu hominum non assequentium vel investi-
- gan.

gantiū sensum Dei. Hinc etiam eruditissimi quique interpretes fateri coguntur, dari in quibusdā locis inextricabiles difficultates, quae ad coelestē academiam sunt reservandae. Observandum simul erit, quod quaedam obscuriora scripturae loca talia sint, vel per se & seorsim sumpta, vel cum aliis collata. *Illā* talia sunt, vel propter res, quae sunt mysteria fidei, vel propter verba: *haec* sunt, quae cum aliis scripturae locis pugnare videntur. Verba iterum considerari possunt, vel ut sunt sigillatim sumpta, sive propria sive figurata, vel coniunctim sumpta, vel ex phrasi vel ex toto orationis habitu aestimanda. Quia ergo haec omnia scripturae obscuritatem conciliare possunt, interpreti incumbet, eam debitis mediis remove, ut genuinus sensus pateat.

§. II.

Textus sacer ex variis capitibus dividi potest vel ratione orationis, (a) vel ratione generum (b) vel ratione sensus. (c)

N O T A E.

- (a) Et hac ratione textus erit vel enunciativus vel non enunciativus, vel affir-

affirmativus vel negativus ; vel universalis , particularis , indefinitus & singularis ; vel modalis vel exponibilis , vel conditionalis , disiunctivus vel copulativus &c.

(b) Hoc respectu textus est vel didascalicus, vel elencticus, vel paedeuticus, vel epanorthoticus, vel consolatorius.

(c) Huius intuitu textus erit vel literalis vel typicus, vel allegoricus, vel parabolicus.

§. III.

Distinctior forte ad scopum nostrum divisio erit, si textus ponatur vel literalis in genere, (a) vel historicus, (b) vel typicus, (c) vel allegoricus, (d) vel parabolicus, (e) vel exemplaris, (f) vel propheticus, (g) vel evangelicus, (h) vel epistolicus, (i) vel apocalypticus, (k) vel pure dogmaticus, (l) vel adhortatorius, (m) vel promissorius, (n) vel comminatorius, (o) vel primitivus & derivativus. (p)

N O T A E.

(a) Textus *literalis* in genere est, qui mentem auctoris, immediate per
 B ipſa

- ipsa verba, sive sint propria sive tropica, intentam exhibet.
- (b) Textus *historicus* est, qui res vere gestas enarrat.
- (c) Textus *typicus* est, in quo datur typus vel propheticus vel historicus: sive, in quo per res V. T. indicantur res N. T.
- (d) Textus *allegoricus* est, in quo datur allegoria; sive in quo historia scripturae vere gesta ad mysterium quoddam sive spirituale doctrinam, ex intentione spiritus S. refertur.
- (e) Textus *parabolicus* est, in quo datur parabola, sive in quo res aliqua ut gesta narratur, & ad aliud spirituale designandum refertur.
- (f) Textus *exemplaris* est, in quo exemplum proponitur ad fidem & mores dirigendos.
- (g) Textus *propheticus* est, qui continet prophetiam, sive de futuris praenunciationem.
- (h) Textus *evangelicus* est particula historiae evangelicae in N. T. ab evangelistis exaratae, vel historias vel parabolas continens, quae diebus festis atque dominicis ordinarie explicatur.
- (i) Textus *epistolicus*, qui & *apostolicus* dicitur est particula ex epistolis apostolicis

stolicis desumpta, quae diebus festis atque dominicis ordinarie explicari solet.

- (k) Textus *apocalypticus* est particula ex apocalypsi Johannis desumpta.
- (l) Textus *pure dogmaticus* est, qui dogmata fidei vel morum continet.
- (m) Textus *adhortatorius* est, qui mandata aut adhortationes continet.
- (n) Textus *promissorius* est, qui continet vel promissiones *legales*, quae legem servantibus vitam aeternam promittunt, vel promissiones *evangelicas*, quae sunt de gratia Dei & remissione peccatorum, aliisque bonis spiritualibus.
- (o) Textus *comminatorius* est, qui exhibet comminationes de poenis proprie dictis infligendis.
- (p) Textus *primitivus* est, qui in V. T. tanquam sede ordinaria & prima continetur: *derivativus* vero est, qui ex V. T. derivatur, in N. T. repetitur vel citatur.

B 2

PARS

PARS III.

De
mediis perveniendi ad finem ge-
neralibus & specialibus.

§. I.

Media generalia sunt, quae
diversorum generum
textus ex aequo respi-
ciunt. Ea inter primo
loco poni debet gram-
matica (a) quae varia circa nomen,
tum proprium, (b) tum appellati-
vum, (c) pronomen, (d) verbum,
(e) participium, (f) adverbium,
(g) praepositionem, (h) coniun-
ctionem, (i) & figuras grammati-
cas, (k) suppeditabit.

N O T A E.

- (a) Quam ex sacris exemplis egregie
formavit B. Glasius. Confer eius
compendium, quod dedit B. Heer-
wartus in scrutinio philologico.
(b) *Proprium* considerari potest vel ut
simplex, & hoc ponitur interdum in
singu

singulari, interdum in duali vel plurali: vel ut *compositum*, quod ponitur quandoque integrum, quandoque altera parte vel priori vel posteriori omissa, altera saltem exstat. Utrumque variis *mutationibus* obnoxium esse potest, vel in additione & omissione literarum, vel in permutatione literarum, vel in transpositione earundem. *Impositio* nominum propriorum facta est vel a re praeterita, vel a praesenti rerum statu, vel ab eventu futuro sperato. Multa interim propria per *anticipationem* in sacris dicuntur. Leguntur etiam nomina vel mutata vel superaddita vel a Deo, vel a prophetis, vel a piis, vel ab infidelibus. Saepedistinctae personae & loca uno eodemque nomine veniunt in scripturis, & saepe uni personae duo vel plura nomina sunt imposita. *Usurpantur* nomina propria interdum pro re ipsa, interdum unius nomen alteri impositum est, vel ob typum vel ob similitudinem.

- (c) Huc spectant sequentes canones praecipui: (1) *concretum* non raro ponitur pro abstracto: Dan. 9, 24. 2. Petr. 2, 14. & *abstractum* cum insigni emphasi ponitur pro concreto: Hag. 2, 7. Eph. 5, 8. (2) *Substantivum*

B 3

idem,

idem, eodem casu & numero saepius in scriptura sacra *repetitur*, ob *emphasin* Deut. 16, 20. ob *multitudinem*: Gen. 14, 10. ob *distributionem* Gen. 32, 16. ob *diversitatem* Pl. 12, 3, 87, 5. (3) *substantiva duo* si in regimine sunt posita, modo prius, Gen. 17, 5. modo posterius Pl. 31, 3. quandoque utrumvis Pl. 145, 5. loco adiectivi est. (4) quandoque *adiectivum* deest, quod ratione substantivi commode est intelligendum: Prov. 18, 22. quandoque *adiectivo* expresso substantivum subauditur, 2. Sam. 21, 16. (5) *singularis* quandoque ponitur pro plurali, & vel collectam multitudinem, vel totam speciem exprimit. Gen. 3, 8. & *pluralis* ponitur pro singulari, ad denotandam excellentiam. Thren. 3, 22.

- (e) Ubi notandum, quod (1) *articulus praepositivus* graecorum & ebraeorum interdum *emphasin* habeat, & rem vel arduam, vel necessariam, vel excellentem digitis quasi monstret, vel non habeat *emphasin*. (2) praedicato interdum additur, (3) pronomen *demonstrativum* $\epsilon\tau\omicron\varsigma$ ordinarie referendum est ad proxime praecedens subiectum, Joh. 6, 2, 7, 30. etsi quandoque respiciat remotius, Joh. 6, 30. Act. 4, 11. (4) pronomi-
num

num relativorum eadem est ratio,
Gen. 10, 12. Joh. 8, 44.

(e) (1) Verba *activa*, actum comple-
tum significantia, quandoque acci-
pienda sunt *inchoativae*, Gen. 5, 32.
Matth. 2, 7. & *contra*, Gen. 2, 2. quan-
doque pro *continuatione* rei significa-
tae, Gen. 15, 6. (2) verba *activa*
quandoque sunt intelligenda de *pote-
state*: Matth. 7, 16. de *iure & debito*,
Gen. 20, 9. de *voluntate & voto*
agendi Gen. 24, 58. de *conatu* Gen.
37, 21. de *consuetudine* Gen. 6, 21. de
occasione Gen. 42, 38. de *permissione*
Matth. 6, 13. (3) verba *activa* non ra-
ro nudam *notificationem* notant Lev.
13, 3, 13, 17. & verba *dicendi, vocandi,
ostendendi & similia* pro verbis *activis*
interdum ponuntur Matth. 5, 6. (4)
verba, quae *feri, esse vel agere* signi-
ficant, interdum pro rei *cognitio-
ne* ponuntur Pl. 51, 6. (5) ver-
ba, quae *esse vel facere* significant, ac-
cipienda sunt quandoque *φαινομε-
νως & purative* 1. Reg. 1, 21. (6) verba
affirmantia interdum pro *contrariis*
negantibus, Gen. 29, 31. & *contra* po-
nuntur, Exod. 20, 7. (7) verbum
activum non *effective* semper, sed
quandoque *habitualmente* significat,
Gen. 2, 17. (8) *activa* verba tribu-
untur

untur etiam illis, quae ad actionem concurrunt 2. Sam. 3, 30. (9) indicativus quandoque pro futuro indicativi Ps. 37, 27. quandoque pro subiunctivo Ps. 4, 5. interdum permissive usurpatur 1. Reg. 22, 22. (10) verbum praeteriti temporis interdum adhibetur pro plusquamperfecto. Gen. 2, 2. pro praesenti Gen. 4, 1. pro futuro in prophetis praecipue scriptis. (11) verbum praesentis temporis interdum usurpatur pro praeterito. Ebr. 2, 8. pro futuro Matth. 2, 2. 4. pro paulo postfuturo Matth. 26, 74. (12) verbum futuri temporis interdum adhibetur pro praeterito Exod. 15, 5. pro praesenti Gen. 2, 10. pro imperativo, ut in praecipis negativis. (13) personae verborum ebraeorum non raro inter se commutantur. (14) verbum quandoque in oratione deest, quod convenienter est complendum.

(f) Circa hoc observamus, quod (1) participia crebro pro nominibus ponantur. (2) participium praesens sine verbo substantivo, pro praesenti indicativi sit, Exod. 2, 14. (3) si participium pro praeterito vel imperfecto positum, tum subintelligendum est verbum substantivum praeteritum, Gen. 42, 23. si pro futuro ponitur, etiam subintelli.

intelligendum est verbum substantivum futuri temporis Gen. 6, 17. (4)

Participium praesens pro participio futuro ponitur. Exod. 11, 5.

(g) Huc spectant sqq. regulae: (1) Adverbii *loci* repetitione, intercedente vel conjunctione copulativa vel alia voce, diversitas loci significatur, Exod. 2, 12. (2) adverbia *temporis* saepe ponuntur indeterminate & indefinite, 2. Sam. 15, 20. Hof. 4, 5. Exod. 13, 14. *semper* pro saepe vel frequenter Luc. 18, 1. *statim, cito* quandoque moram temporis includunt. Continuativum *adhuc* interdum futurum, Jer. 28, 3. interdum praeteritum tempus respicit, Gen. 45, 3. *non amplius* quandoque pro negativo, *non* ponitur, Joh. 16, 25. *donec & usque* saepe continuitatem significant, ac proinde in affirmativis per *semper*, Ps. 110, 1. in negativis per *nunquam* Gen. 28, 15. exponenda: *non amplius*, interdum pro aliquo temporis spatio sumitur 1. Sam. 7, 13. (3) adverbia *numerandi* ut *semel* denotat saepe *plane & vere* Ebr. 6, 4. *primum* pro *inprimis* Rom. 1, 9. (4) Adverbia *demonstrandi*, ut: *ecce* adhibentur (a) in enarratione rei mirandae & expectatae, Es. 7, 14. (b) in exhibitione rei praesentis Joh. 1,

B 5

29. (c)

29. (c) in asseveratione certitudinis rei, Gen. 1, 29. in declaratione promti obsequii, Pf. 40, 8. (5) adverbia *confirmandi* ut *amen*, *certe* &c. usurpantur *vel* in confirmando verbo divino & promisso, 2. Cor. 1, 19. *vel* in confirmando hominis assensu verbis Dei habito, sive in benedictionibus 1. Par. 16, 36. sive in maledictionibus Num. 5, 22. (6) adverbia *negandi* interdum pro particula comparativa ponuntur Exod. 16, 8. & contra Pf. 118, 8. (7) adverbia *dubitandi* non semper incertitudinem directe important, sed interdum sunt optantis & bene sperantis, Exod. 32, 30. vel asseverantis Act. 8, 22. (8) adverbia *excludendi* ut *praeterquam nisi* &c. non raro pro adverbis *versativa*, sed ponenda Matth. 12, 4. Gal. 2, 16. (9) adverbia *comparandi* non semper perfectam similitudinem & aequalitatem, sed vel perfectionis necessitatem vel conatum imitandi indicant, Matth. 5, 48. Joh. 17, 21.

(b) Praepositiones uti nunc unum, nunc plures casus regunt, sic etiam saepe permutantur. Habent vero & illae praeter communem significationem, etiam alios significandi modos. Ex. gr. praepositio *ex* non tantum denotat

tat

rat motum ex loco, vel materialem
causam, sed etiam utripatur pro
de causa efficiente Matth. 1, 20. pro *post*
de tempore completo Joh. 1, 4. sic etiam
Τὸ ὕπερ pro non semper causam &
meritum significat, sed etiam *cau-*
sam impulsivam Phil. 2, 13. *vicem al-*
terius 2. Cor. 5, 20. *usum* & quidem vel
excellenter talem Joh. 6, 51. vel vul-
gariter talem Luc. 9, 50. similiter
Τὸ ἐντὶ pro accipitur loco, *vice* Matth.
5, 38. denotat *utilitatem* Matth. 20, 28.
finale causam 1. Cor. 11, 15.

- (i) Inter coniunctiones est (1) *copula-*
tiva, quae interdum innuit praecel-
lentem partem & valet, *potissimum*,
Joh. 2, 1. & interdum pro *disiunctiva*
ponitur. Matth. 13, 37. quandoque
adversative Matth. 12, 39. 13, 22. item
pro *ac tamen* Exod. 5, 16. Job. 3, 26.
causaliter Exod. 15, 2. pro *modo & or-*
dine, quores fiunt Deut. 12, 10. *rela-*
tive pro *qui, quae, quod*, 1. Sam. 20,
2. (2) *Conditionalis* praeter conditio-
nem, quam infert, interdum vim
habet *interrogandi* Marc. 15, 44. *negan-*
di 1. Reg. 1, 51. *causandi* Act. 4, 9. (3)
disiunctiva vim habet non tantum *se-*
parandi 2. Cor. 5, 10. sed etiam *distin-*
guendi Lev. 4, 23. imo *coniungendi* Mat.
5, 17. (4) pro *adversativa sed*, aliae
parti;

particulae usurpantur, ut *copulativa* Matth. 11, 19. *causalis* Deut. 11, 7. (5) *Causalis* non semper notat causam rei, sed saepe rationem conclusio- nis Joh. 8, 44. aut eventum. (6) *Conclusiva* in se non causam rei exprimit, sed consequens in ratiocinatione infert, sive ex causa, sive ex alio loco desumptum argumentum praecesserit 2. Cor. 4, 13. &c.

(k) Quas inter est I. *ellipsis*, defectum indicans vel *nominis* Gen. 3, 1, 1. Sam. 20, 16. vel *verbi* Gen. 25, 28. in specie ellipsis verborum *cavere* & *dicere* frequens est: vel *verborum quorundam* Joh. 2, 18. vel *integri membri* Luc. 9, 13. Eruitur autem vox deficiens, vel ex *voce coniugata* Gen. 4, 5. vel ex *voce contraria* Gen. 33, 10. vel ex *voce analogica* seu *correlata* Ps. 142, 5. vel ex *membro praecedenti* repeti debet nomen Gen. 14, 20, 19. verbum Prov. 10, 23. particula praecipue negativa Deut. 33, 6. voces coniunctae Jos. 24, 19. 14. sqq. interdum etiam ex *membro sequente* 1. Reg. 3, 12. imo interdum ex *praecedente & consequenti membro* Rom. 10, 19. Ps. 1, 6.

II. *Pleonasmus* indicat abundantes voces, quae vel rem plenius exponunt, vel *emphasin* addunt, vel *affectum*

Quum dicentis arguunt, *vel* distributionem notant, *vel* ex usu linguae ita ponuntur. Fit autem repetitio eiusdem *vel* *quoad verba* eiusdem vocis, Ezech. 37, 11. aut plurium vocum Ezech. 46, 21. *vel* *quoad sensum* per synonyma affirmantia Exod. 12, 2. negantia Gen. 42, 2. & exegetica Ps. 7, 15.

III. *Enallage*, concordiam partium orationis non observans, est *vel* *personarum* Deut. 32, 15. quo etiam spectat mutatio personarum in vaticiniis prophetis & eorum allegatione Mal. 3, 1. Matth. 11, 10. *vel* *numeri* Exod. 10, 2. *vel* *casuum* Luc. 1, 55. *vel* *temporum* Ps. 1, 1. *vel* *modorum* 1. Cor. 10, 6.

IV. *Hypallage* voces transponit Jud. 1, 8. Jer. 52, 5.

V. *Synchysis* seu verborum traiectio datur *vel* in *simplicibus vocibus* 1. Cor. 9, 10. *vel* in *vocibus coniuictis* Exod. 12, 15. *vel* in *rota propositione* Ps. 5, 10. *vel* in *continuo sermone* Joh. 2, 15. 16.

VI. *Prolepsis* sive *anticipatio* fit, quando scriptura quaedam, antequam facta fuerunt, narrat brevibus, & postea suo ordine latius & exactius describit. Gen. 1, 27. sqq. cum 2, 7. Gen. 35, 29. cum 37, 35.

VII. *Hy-*

VII. *Hysterologia* sive *recapitulatio* aut *postpositio* fit, quando scriptura posteriori loco quaedam narrat, quae tamen iam ante acciderant Gen. 11, 1. sqq. cum 10, 5, 20, 31. Huc etiam ille casus referri solet, quando in historiae concisa repetitione quaedam adduntur, quae in ipso textu, ubi ex professo historia exstat, non leguntur. Gen. 31, 7. 8. Ps. 105, 18. Hebr. 9, 19. cum Exod. 24. 8.

§. II.

Secundo loco est *Rhetorica* (a) quae varia circa tropos (b) & figuras (c) notata dabit.

N O T A E.

- (a) Quam ex sacris exemplis egregie formavit B. Glassius, in compendium vero reduxit B. Herwartus loco citato.
- (b) Hi sunt, qui propriam vocum significationem in aliam convertunt, & vulgo numerantur quatuor: Metonymia, Metaphora, Synechdoche & Ironia. Affectiones troporum tres sunt: catachresis, hyperbole, & allegoria, cuius species paraemia & aenigma. Metonymia fit [1] quando

quando persona efficiens pro re effecta ponitur, Pl. 51, 12, 14. Luc. 16, 29.
[2] Instrumentum pro re per instrumentum facta Deut. 17, 6. Matth. 18, 16. Exod. 21, 21. [3] res vel actio pro effectu ab illa productio : idque vel in nominibus affectuum 1. Joh. 3, 1. Gen. 20, 13. Mich. 7, 9. vel in verbis cognitionis Pl. 90, 11. Ec. 1, 3. Exod. 1, 8. & affectuum Luc. 11, 43. & operationum Gen. 12, 5. c. 30, 30. Matth. 25, 16. [4] causa materialis pro materiato Gen. 3, 19. Pl. 103, 14. [5] actio vel effectus pro persona efficiente Rom. 15, 5. [6] res per instrumentum effecta pro instrumento 1. Joh. 5, 4. Eph. 6, 16. [7] continens pro contento, locus pro locato, Joh. 3, 16. Gen. 7, 1. [8] possessor pro re possessa Gen. 15, 3. [9] obiectum pro eo, quod circa illud versatur, 2. Cor. 11, 4. Exod. 29, 14. [10] signatum pro signo Deut. 16, 3. [11] accidens pro subiecto suo Gen. 31, 2. [12] tempus pro rebus in tempore factis. Exod. 12, 21. Ec. 16, 9. [13] opinio hominum pro ipsa re 1. Sam. 28, 14. 2. Cor. 4, 4. [14] occupatum pro obiecto Hagg. 2, 8. [15] Signum pro signato. Gen. 49, 10. [16] nomen pro ipsa persona vel re, Deut. 28, 58. Act. 4, 22.

Meta-

Metaphora est [I] quando quid ab homine ad Deum transfertur, quod genus ἀνθρώπων ἰδέματα vocari solet. Et sic Deo (α) partes & membra humana tribuuntur: e. g. anima Lev. 26, 11. facies Exod. 33, 20. oculi Ps. 11, 4. aures Ps. 10, 17. os Jos. 9, 14. brachium Exod. 15, 16. manus. Num. 11, 23. cor Gen. 6, 6. pes Es. 66, 1. (β) *Affectus* e. g. tristitia & dolor animi, Es. 63, 10. Gen. 6, 6. poenitentia 1. Sam. 15, 11. Exod. 32, 12. ira, ultio, odium, Nahum 1, 2. gaudium, Deut. 28, 63. zelus Es. 9, 7. Exod. 20, 5. (γ) *Actiones* e. g. cognitio experimentalis, Gen. 18, 21. ignorantia Es. 40, 27. recordatio Gen. 8, 1. oblivio 1. Sam. 1, 11. Ps. 9, 19. rifus, Ps. 2, 4. Prov. 1, 26. labor, Job, 10, 8. quies Gen. 2, 2. 3. (δ) *Adiuncta* eaque vel *privativa*, e. g. impotentia efficiendi aliquid. Gen. 19, 22. vel *positiva* e. g. cum Deus dicitur: agricola Joh. 15, 1. Bellator, Exod. 15, 3. medicus Exod. 15, 26. pastor. Ps. 23, 1. &c. [II] Quando quid a creaturis aliis ad Deum transfertur. Sic Christus dicitur agnus, Joh. 1, 29. leo. Apoc. 5, 5. vermis, Ps. 22, 7. germen, Es. 4, 2. vitis, Joh. 15, 1. 5. lux 1. Joh. 1, 5. sol, Malach. 3, 20. ignis,

ignis, Deut. 4, 24. aqua viva, Joh. 4,
10-14. lapis, Pf. 118, 22. petra Deut.
32, 31. turris, Pf. 61, 4. (III) Cum
personae proponuntur, quae non
sunt, quod genus *ἑτεροπροσώπων* vo-
cant: Et hoc fit, quando (α) de
membris humani corporis dicitur,
quod hominis est, Job. 29, 11.
Pf. 35, 10. (β) de animalibus brutis,
quae hominum sunt. Job. 12, 7. 8. (γ)
de terra nascentibus usurpantur, quae
hominis proprie sunt, Lev. 19, 23. (δ)
de accidentibus quibusdam scriptura
loquitur, ut de hominibus, Gen. 4,
7. Gen. 18, 20. Rom. 6, 6. (IV) Me-
taphorae a Deo, angelis, coelo ac
elementis deducuntur. (α) a Deo:
sic vox Elohim proprie sumpta soli Deo
conveniens tribuitur angelis. Pf. 8, 6.
hominibus dignitate praestantibus,
Deique vicariis, Gen. 6, 2. idolis
Exod. 23, 24. Graecum nomen *θεός*
tribuitur satanae, 2. Cor. 4, 4. ventri,
Phil. 3, 19. idolis, Act. 7, 43. (β) ab
angelis, & quidem bonis Gen. 3, 24. ubi
Cherubim vocantur angeli. *malis*:
Matth. 16, 23. ubi Petrus dicitur Satan.
(γ) a coelo: nam hoc sumitur pro
divina gloria & majestate. Pf. 2, 4.
Joh. 3, 13. pro spiritali Dei regno,
tum gratiae Ef. 51, 16. tum gloriae.
C Matth.

Matth. 18, 10. (J) ab elementis e. g. igne, qui ad angelos transfertur, Pf. 104, 4. ad quaevis aduersa. Pf. 66, 12. a&r non vanitatem notat, Job, 6, 26. aqua, in malam partem sumpta designat hostem numerosum, Ef. 8, 7, 8. calamitates magnas, 2. Sam. 22, 17. Pf. 69, 2, 3, 15, 16. in bonam partem accepta notat posteritatem, quae ex stirpe ut fonte profluit. Num. 24, 7. terra notat carnalem sapientiam Phil. 3, 19. Rom. 8, 5. (V) A mineralibus plantis & animalib. metaphorae desumuntur, e. g. accipitur aurum propura evangelii doctrina, Apoc. 3, 18. argentum pro puritate verbi Pf. 12, 7. aes & ferrum pro re dura & solida, Deut. 28, 23. Ef. 48, 4. Jer. 1, 18. lapis cordis durtiem notat. Ezech. 11, 19. semen verbum Dei significat, 1. Petr. 1, 23. arbor hominem Jer. 11, 19. Matth. 3, 10. arundo inconstantiam, Matth. 11, 7. leo eminentiam, Gen. 49, 9. vel ferociam. 1. Petr. 5, 8. vulpes astutiam, Luc. 13, 32. ovis pios, Pf. 100, 3. Joh. 10, 15. (VI). Metaphorae ab homine, & quae illum attinent, desumuntur: sic corpus de populo Dei, sive Eccles. dicitur, Ro. 12, 5. facies de rei superficie, G. 1, 2. Ro. 12, 5. caput de rei initio, Gen. 1, 2. manus sumitur pro robore, Ex. 18, 9. videre

videre pro experiri, Ex. 20, 18. Pl. 17, 15.
gustare pro intelligere, Pl. 34, 9. (VII)
A personis & rebus sacris metapho-
rae derivantur, ita David pro Messia
ponitur, Es. 55, 3. Joannes Baptista di-
citur Elias, Mal. 4, 5. Conf. Matth.
11, 14. terra Canaan designat Christi
ecclesiam Es. 35, 1. propitiatorium vo-
catur Christus, Rom. 13, 25. item
manna Exod. 16, 35. Joh. 6, 31. summus
sacerdos, Hebr. 2, 17.

Synechdoche est, quando totum
pro parte & contra ponitur, Estque
totum vel genus vel integrum, pars
vel species vel membrum. Fit ita-
que (I) synechdoche generis, cum
genus pro specie vel universale pro
particulari accipitur. Sic (α) *omnis*
de maiori parte dicitur, Exod. 9, 6.
Exod. 10, 5. Matth. 3, 5. Joh. 10, 8. nul-
lus particularem negationem invol-
vit, Exod. 20, 10. Jer. 8, 6. Matth. 5.
34. creatura notat hominem Marc.
16, 15. (β) nomen commune ponitur
pro proprio κατ' ἐξοχήν, Hos. 12, 13.
Gen. 31, 21. pluralis numerus pro sin-
gulari, Gen. 21, 7. 1. Paral. 1, 41.
(II) Synechdoche speciei, cum
species pro genere ponitur. Sic
(α) vox *multus* sumitur pro omni-
bus, Dan. 12, 2. (β) nomina angu-

stiora pro latioribus, specialiora pro universalioribus usurpantur, ut patres pro majoribus Ps. 22, 5. fratres pro cognatis Jud. 9, 1. filii pro posteris, Ex. 1, 7. (γ) nomen proprium quandoque pro communi ponitur, Es. 63, 16. 1. Cor. 3, 6. species rei pro genere, e. g. aurum pro quolibet munere Ps. 72, 15. mel. pro quavis re dulci, Ex. 3, 8. (δ) numerus certus pro incerto 1. Cor. 14, 19. Dan. 7, 10. (III) Synechdoche integri, cum integrum pro membro vel totum pro parte ponitur, Num. 16, 3. Matth. 27, 45. (α) persona integra pro parte: homo pro anima Luc. 16, 23. pro corpore Gen. 3, 19. (β) locus pro parte loci: e. g. mundus pro terra. 2. Petr. 3, 6. terrae orbis pro magna eius parte Luc. 2, 1. Rom. 4, 13. (IV) synechoche partis seu membri, (α) cum membrum pro integro, seu pars pro toto ponitur: ut anima pro toto homine, Gen. 12, 5. corpus pro homine toto, Ex. 21, 3. caro pro omni animali, Gen. 6, 13. cor pro homine, Gen. 31, 26. (β) pars rei pro integra re, ut baptismus Joannis pro toto eius ministerio, Act. 1, 22. porta pro urbe, Gen. 22, 17. (γ) pars temporis pro tempore ponitur, ut hora pro tempore,

pore, Joh. 5, 24. dies pro anno,
Gen. 40, 4.

Ironia est tropus, quo contrarium intelligitur per id, quod dicitur. Hoc fit (α) si vox una eademque contrariam significationem obtinet. e. g. בָּרַךְ significat benedicere, Gen. 12, 3. & maledicere 1. Reg. 21, 10. (β) si vox eam significationem obtinet, cuius contraria significatio est in radice. Sic שָׁרַף notat: sanctus fuit, at שָׂרַף cinaedus. (γ) cum dicitur vel iubetur id, cuius contrarium est intelligendum, ut sensus literalis patescat, Gen. 3, 22. (δ) si quid simulate & παρασκευῶς proferatur, Gen. 19, 2. (ϵ) si quaedam dissimulanter & hypocricite proferantur, quae vera quidem in se sunt, at menti loquentis non conformia G. 37-19. (ζ) si quaedam manifeste falsa et fallendi animo (scriptura historice recensente) proferantur, quae dicentes longe aliter sciunt aut sentiunt. e. g. G. 34 5.

Catachresis est tropi durities, quae contingit, (α) in una voce, e. g. coquere pro affare de agno paschali dicitur Deut. 16, 7. (β) in vocum, quae sibi invicem respondere non videntur, combinatione Ex. 20, 18. (γ) in vocum permutatione, quando

vox in lingua N. T. hellenistica ad significandum diversum quid adhibetur, quia scilicet utrumque hebraea vox una eademque significare potest, e. g. δωρεάν gratis pro μάτην frustra ex hebraeo מַתָּן, quod utrumque notat.

Hyperbole est, quando voces rerum amplificandarum vel extenuandarum gratia a nativa significatione in aliam traducuntur. Ac proinde duplex est eius species: auxesis & meiosis. Auxesis autem iterum est vel rhetorica vel logica. Ad hyperbolem rhetoricam pertinent (1) voces singulae, e. g. bellum pro qua vis rixa Jac. 4, 1. (2) phrasae coniunctae, Ex. 8, 17. Gal. 4, 15. Ad hyperbolem logicam spectant (1) hyperbolicae comparationes, Gen. 13, 16. 2. Sam. 1, 23. (2) hypotheticae, Ps. 139, 8-10. (3) quaedam aliae locutiones. 1. Reg. 20, 10. Matth. 5, 26. Μιῶσις exemplum est, Gen. 18, 27. Num. 13, 34.

Allegoria est tropi continuatio, qua aliud dicitur, quam intelligitur. Estque vel simplex vel allusiva. Illa a rebus naturalibus desumpta est, quibus Cantic. Canticorum abundat. Add. Gen. 49. II, 12. Eph. 6, 4. Haec ad certam

certam rem alludens, 2. Cor. 3, 13. Gal. 4, 28-31, Apoc. 7, 15, occurrit.

Paraemia sive proverbium dicitur, quod ipsum primum verbum pro alio verbo i. e. alio sensu ponitur. Occurrunt autem in scriptura vel integrae sententiae: Gen. 10, 9, 1. Sam. 10, 12. Luc. 4, 23, Matth. 7, 2, vel phrasae proverbiales. 1. Sam. 25, 22. 34. Matth. 23, 24. Act. 9, 5.

Aenigma est singularis in continuato tropo obscuritas, Jud. 14, 14. Dan. 5, 25.

(e) Figurae, quae ornatum orationi conciliant, sunt (1) dictionis. Quo spectant *Epizeuxis*, sive *subiunctio*, eiusdem, vel duarum pluriumve vocum repetitio, Exod. 34, 6. Deut. 28, 43. Pl. 22, 2. Pl. 137, 7. Es. 6, 3. *Anadiplosis*, *reduplicatio*, quae eadem vox repetitur in fine praecedentis & principio sequentis sententiae. Pl. 121, 1. 2. 122, 23. Rom. 8, 18. Pl. 113, 8. *Climax*, *gradatio*, Os. 2, 21. Joh. 1, 3, 5. *Anaphora*, *relatio*, quae dictio eadem (vel plures) iteratur in principiis clausularum Deut. 28, 4. 5. Pl. 3, 2. 3. 29, 3. 1. Cor. 13, 4. 7. *Epistrophe* conversio, quae eadem vox in fine sententiarum repetitur, Rom. 8, 31. 2. Cor. 11, 22. *Symploce* complicatio, quae

eadem vox vel phrasis in initio simul
& fine clausularum repetitur, Pl. 136,
1. 2. 3. Jer. 9, 22, 23. *Epanalepsis* resum-
tio, qva eadem vox in principio &
fine sententiae repetitur, Pl. 53, 3.
Eccl. 1, 2, 7, 1. Rom. 8, 24. Phil. 4, 4.
Epanodos regressio, qva eadem dictio
in principio & medio & fine repeti-
tur, Ef. 5, 20. Ezech. 7, 6. Gal. 2, 16.
Polyptoton, casuum varietas, qvo vo-
ces ejusdem thematis alia atqve alia
terminatione repetuntur, Pl. 63, 16.
17. Ef. 24, 16. Ol. 10, 1. *Paronomasia*,
agnominatio, cum dictiones diversae,
vel literis vel syllabis iucunda quadam
allusione inter se conveniunt, Gen.
18, 27. Ex. 25, 27. Ex. 5, 7. Matth. 16, 18.
Antanaclassis refractio, cum eadem
vox in vicinia repetitur diversa signi-
ficatione, Jud. 15, 16. Pl. 14, 5. Joh. 4,
31, 32. (2) Sententiae. Qvo perti-
nent *Exclamatio* Rom. 11, 33. Matth.
15, 28. Ef. 1, 4. *Epanorthosis*, s. corre-
ctio, qva id, qvod dictum est, e
vestigio corrigitur, & eius loco com-
modius ponitur, Marc. 9, 24. Joh. 12,
27. *Aposiopesis* sive reticentia, qva
orationis cursus ita abrumpitur, ut
pars eius aliqva reticeatur, 2. Sam.
5, 8. Gen. 3, 22. *Apostrophe*, qva ora-
tio ad aliam personam vel rem, qvam
institu-

instituta oratio requirit, convertitur. Neh. 4, 4. 2. Sam. 1, 24. Joel. 2, 22. Deut. 32, 1. *Prosopopojia*, qva in oratione vel alia persona loquens introducit, Ps. 2, 7. 1q. Ps. 3, 3. *Interrogatio* Ps. 94, 16. Gen. 18, 14. *Addubitatio*, cum ipsi nobiscum de rebus aut dicendis aut faciendis deliberamus & disquirimus, Ps. 139, 7. Thren. 2, 13. *Communicatio* est deliberatio cum iis ipsis, apud aut contra quos dicimus iudicijque iis facta oblatio. Es. 5, 3. Luc. 11, 19. *Ocupatio* cum id, quod obiici poterat, anticipatur & diluitur, Es. 49, 14. 15. *Permissio*, cum rei alicuius potestas, vel laus conceditur, Rom. 2, 17. 18. Jud. 10, 14. *Concessio*, cum dictum aliquod conceditur & inutile tamen id esse additur. Jac. 2, 19. 1. Cor. 4, 18. *Aitiologia*, causae redditio, cum dicti vel facti ratio & causa indicatur, Rom. 1, 13. 1q. *Metastasis*, translatio, cum causa vel culpa ab alio in aliud transfertur. Rom. 7, 8. *Topographia*, descriptio loci accuratior & vividior Es. 30, 33. Luc. 16, 24. Apoc. 21, 1. *Hypotyposis*, repraesentatio, cum res ita oculis subiicitur, ut non narrari sed geri videat. Es. 1, 6. it. c. 34. tot. Es. 44, 9. seq. Thr. 4, 8. 9. *Pathopojia*, affectus expressio

El. 49, 13. Jer. 9, 1. 2. *Parecbasis*, digressio, cum praeter propositum aliquid additur, & ab instituta narratione exceditur. Gen. 2, 8-15. Rom. 1, 1-8. *Metabasis* transitio, cum breviter, monetur, quid dictum sit, & quid porro dicendum. 1. Cor. 12, 31. *Antithesis*, contentio, cum opposito contrario res illustratur, Pl. 1, 3. seq. El. 1, 26. *Ἀντιμεταβολή* commutatio, sive lepida quaedam contrariorum inter se permutatio, Marc. 2, 27. Joh. 15, 16. *Ἀντικατηγορία*, accusatio adversa; cum adversario impingitur, quod ab eo accusando afferebatur. Ezech. 33, 17. *Ἀντιτροφή*, inversio, cum positum quidpiam retorquemus in contrarium, Matth. 15, 26. 27. *Ὁξύμωρον*, quo contraria acute & sapienter coniunguntur. Job. 22, 6. Jer. 22, 19. *Ἀποδ'ωξις*, reiectio sive detestatio, cum aliquis cum indignatione repellitur, Pl. 50, 16. Matth. 16, 23. *Ἀνθυποφορα*, contraria illatio, cum obiectio refutatur per contrariae sententiae oppositionem. Matth. 21, 23. *Σύγκρισις*, comparatio, sermonis sacrosancti amplificatio, collatione similitum aut dissimilitum, maiorum aut minorum. facta. Mat. 18, 23. it. 22, 2. *Μερισμός*, distri-

distributio, cum totum aliquod deducendo per partes latius exponitur, Ef. 24, 1-3. Rom. 2, 6-8. Συναθροισμὸς, congeries, cum plures species coacervantur. Ef. 1, 11. Rom. 1, 29. 30. Ἀνάβασις, incrementum, cum oratio ab infimis ad summa ascendit. Ef. 1, 4. Ἐπεξηγήσις interpretatio, cum verba idem significantia ad illustrandam sententiam coniunguntur, Pf. 17, 1. Pf. 35, 1-3. Περιφρασις, circumlocutio, cum pluribus verbis aliquid enunciatur, Gen. 20, 16. 1. Sam. 24, 4. *Gnome* sententia, dictum aliquod breve & opportunum. Conf. lib. Prov.

§. III.

Tertio est *logica*, (*a*) quae varia tum circa propositionis partes (*b*) tum circa propositionum species, (*c*) harumque affectiones (*d*) observanda dabit.

NOTAE.

(*a*) Quam etiam delineavit ex parte B. Glasius, cui iungi potest Zeisoldus in logica sacra N, T.

(*b*) Sub-

(b) Subiectum scil. praedicatum & copulam. Circa quas partes seqq. regulae sunt notandae: (1) *nota subiecti* est signum quantitatis, inprimis universale affirmans, enunciationis affirmantis, in casu recto positum & distributive sumtum, Rom. 2, 1, (2) *Subiectum* non ex situ iudicandum est, cum non semper in initio orationis ponatur, sed non nunquam in *medio*. Matth. 6, 24. Luc. 11, 30. Joh. 8, 58. non raro in *sine*. Matth. 5, 3. seqq. (3) quae *voces subiecti*, quae *praedicati pars* sint, studiose discernendum est. Matth. 19, 28. Rom. 3, 21. (4) *alia sunt subiecta*, qualia permittuntur a suis praedicatis, Joh. 1, 14. Eccl. c. 52. & 53, 1. Joh. 15, 1. 5. (5) in *copulam* non cadit tropus. (7) copula saepe non tantum est copula, sed & *emphasin* continet, Marc. 4, 26. Luc. 12, 19.

(c) In *affirmativis & negativis* (1) *Negativae* propositiones saepe negant non simpliciter, sed *secundum quid*, hinc explicandae per *non tam, quam*. Exod. 16, 8. 1. Sam. 8, 7. vel per *non solum* Joh. 12, 44. nonnunquam secundum eorum *hypothesin* vel *cogitationem*, ad quos dirigitur sermo. Joh. 1, 21, 16, 26. (2) *duae negationes* apud

apud Graecos fortius *negant* si illae unum verbum respiciunt, Luc. 21, 33. *affirmant* vero, si singulae respiciant distincta verba, Act. 4, 20. (3) *Particula negativa* interdum ne-interrogative exponi debet, Mat. 11, 17. 23, 24. Exod. 8, 26. 22. (4) *interrogationes affirmativae* negant, 2. Sam. 7, 5. Pf. 113, 5. & *negativae* affirmant, Exod. 4, 14. (5) In quibusdam negationibus, ubi *quid de una negatur*, non mox diversum quid affirmatur, sed *omnia negantur*. 1. Theff. 4, 7. 5, 9. 6. *Praecepta negativa* & de negativis & de affirmativis intelligenda sunt, Exod. 20, 3. 31, sq.

In *universalis*: (1) vox *omnis* (sic & vox *nullus*) nota quidem est universalitatis, interdum tamen sumitur *restrictè* ad subiectam materiam, vel cum exceptione. Hebr. 2, 17. cum 4, 15. Luc. 16, 18. cum Matth. 5, 32. & 19, 9. dein *integraliter* Matth. 3, 5. porro pro *multis* vel *maxima parte* Exod. 9, 6. tandem pro *generibus singularum*. Gen. 7, 19. Matth. 4, 23. (2) *Non omnis* in scriptura idem valet ac *nullus*, & sic universalitatem denotat, Pf. 143, 2. item Num. 11, 6. Eccles. 1, 9. paucis locis exceptis. Idem etiam est observandum de voce
omnis

omnis non. Lev. 3, 17. 2. Petr. 1, 20.

(3) Vox *multi* in scriptura ad particularitatem & universalitatem indifferenter se habet, & nunc hanc nunc illam pro substrata materia infert. (4) voces *cum ampliacione* accipiendae sunt, ubicunqve possunt. Prov. 15. 16. (5) Hinc quae *indefinite* sunt dicta amplianda sunt, quasi universaliter essent dicta, nisi aliquid obstet. Matth. 4, 4. 15, 11. (6) multo magis, quae universaliter dicuntur, universaliter intelligenda sunt, 1. Tim. 2, 4. (7) interdum tamen universaliter dicta sunt restringenda, Mat. 28, 19.

In *exponibilibus* [1] Exclusiva non excludit coniuncta, id est concomitantia & subordinata, sed opposita, Joh. 17, 3. [2] Vox *solus* interdum exclusionem denotat, Matth. 4, 10. interdum excellentiam, 1. Tim. 1, 17. [3] in *exceptivis* requiritur, ut id quod excipitur, contineatur sub eo, a quo excipitur. Act. 15, 20. cum 28. [4] Particula *nisi* non semper exceptive sumitur, sed quandoque *conditionaliter pro si non* Matth. 3, 20. 18, 31. interdum *adversative* & simul *exclusive* Matth. 12, 4. Luc. 4. 27. [5] *Reduplicativae* & *specificativae* non semper habent particulam limitan-

limitantem expresse adiectam Joh. 8, 44. 9, 31. 1. Joh. 3, 19. [6] In *comparativis* non semper conferuntur similia, ut Prov. 25, 3. sqq. sed etiam quando que componuntur dissimilia, Prov. 25, 2. [7] in *exhibitivis* per particulam *hoc* duae semper res demonstrantur, sed ita, ut una in casu recto concipiatur & ex praedicto iudicetur, altera in casu obliquo connotetur.

In propositionibus compositis :
[1] *conditionalis* impossibilem habens conditionem, aequipollet simpliciter neganti, Gen. 13, 16. [2] pro *conditionali* interdum ponitur categorica, Gen. 20, 3. Jon. 3, 4. non tamen fingenda est *conditionalis*, sed probanda: [3] in *formulis iurandi* conditio affirmativa negat. 1. Reg. 1, 51. Marc. 8, 12. & conditio negativa affirmat, Gen. 24, 37. sq. [4] Quae de *disiunctivis* & *causalibus* sunt notanda, illa repeti debent ex huius partis §. 2, not. (1)

(d) In *oppositione praecipue contradictoria*, quae in scriptura sacra non vere, sed apparenter duntaxat datur. Ad hanc vero tollendam observandi sunt.

I. *Canones generales* : (1) si quae videtur locis quibusdam inter se collatis

latis intercedere contrarietas, doceatur, oppositionem non esse eiusdem rei, sed nominis tantum, vel non secundum idem, vel non eodem modo, vel non eodem tempore. (2) Optima conciliandi ratio est, si tertius aliquis scripturae locus, pugnantes locos concordet, aut nostram conciliationem comprobet. Rom. 7, 14. & 1. Joh. 3, 9. per Rom. 7, 22. sq. item Gen. 17, 14. & Act. 15, 24. per Matth. 11, 13. (3) Huc etiam facit, ut tum sermonem, tum & res dictorum pugnantium diligenter cognoscamus & examinemus. In hunc canonem impegerunt saducaei, Mat. 22, 29.

II. *Speciales canones*, praesertim de circumstantiis (i) *personae*: (a) personae in scriptura saepe sunt binomines. (b) distinctae personae saepe sunt uninomines. (c) filiatio alia est naturalis, alia legalis. (d) de *renatis* pronunciantur diversa, secundum veterem & novum hominem, Rom. 7, 14. 1. Joh. 3, 9. (e) de *Christo* quaedam dicuntur secundum D.N. quaedam secundum H. N. quaedam secundum utramque: aliter ad superbos & praefatos pharisaeos: aliter ad cupidos veritatis & contritos peccatores loqui.

loquitur Christus. (2) *occasionis, consilii, finis*: intelligentia enim dictorum sumenda est *ex causis dicendi*. Matth. 19, 21. item Act. 16, 3. Gal. 2. 3. sq. (3) *temporis*: (a) *distingue tempora, & concordabit scriptura.* (b) *quaedam dicta agunt de tempore exinanitionis, quaedam de tempore exaltationis Christi.* (c) *tempus sumitur vel complete vel incomplete:* (d) *temporis partes sumuntur vel inclusive vel exclusive* Mat. 17, 1. Luc. 9, 28. (e) *tanquam praeterita narrantur, quae futura prophetabantur.* (f) *numerus finitus ponitur aliquando pro infinito.* (g) *interdum non computatur, quod de summa perfectione numeri paululum excrescit aut infra est.* Jud. 11, 26. (h) *numero maiori & pleniori annumeratur minor* Jud. 3, 11. 30, (2) *in supputationibus interregnum aliquando vacationis anni computantur ad annos eorum, qui sequuntur,* 1. Reg. 16, 23. 29. (k) *propter impietatem principis vel nomen eius, vel numerus annorum, quibus male administravit, omittuntur,* 1. Sam. 13, 1. & 2. Reg. 8, 17. cum 2. Par. 22, 1. (l) *in supputationibus annorum patris & filii simul administrantium, non nunquam de communi administratione, nonnun-*

D quam

quam de propria textus loquitur.
 2. Reg. 15, 30. & 33. (m) *Horarum*
rum apud orientales diversa fuit di-
 stributio & distinctio, in *maiores* scil.
 & *minores*. Marc. 15, 25. Joh. 19, 14.
 (4) *loci*: (a) Urbibus in scriptura saepe
 duo tribuuntur nomina. (b) Distinctis
 locis saepe unum tribuitur nomen.
 (c) Scriptores sacri saepe locum denomi-
 nant ea appellatione, quae fuit usitata
 eo, quo ipsi vixerunt, tempore. (d)
 Nomina *plagarum*, orientis &c. intelli-
 genda sunt de regionibus, aut urbibus,
 habita comparatione urbis Jerusalem,
 aut totius Palaestinae. (5) *modi*: (a)
 quaedam dicuntur simpliciter quaedam
 secundum quid, quaedam comparate.
 (b) Dicta specialia derogant generalibus.
 (c) Moralia praeferruntur ceremonialibus.
 (d) Secunda tabula legis cedit primae.
 (e) quaedam loquuntur de rei natura
 per se, quaedam vero intelliguntur
 dicta per accidens. Luc. 12, 51.
 cum Joh. 14, 27.

In ipso sermone ambiguitas est evol-
 venda, & statim cessabit species
 contradictionis. Marc. 12, 41. & 43.

§. IV.

Quarto loco est *theologia*, quae
(a) varia ex articulis de Deo, (b)
Christo (c) aliisque (d) notanda
suppeditabit.

NOTAE.

(a) Haec generalia ista etiam urget,
orationem, meditationem & tentatio-
nem: Per illam enim lumen obtine-
re debemus, per quod lumen scri-
pturae videre possumus: per istam &
firmi & sapientiores reddimur: haec
vero ut theologum, sic etiam theo-
logum interpretem facit.

(b) Huc spectant sqq. (1) quae de Deo
dicuntur *ἀνθρωποπαθεῖς*, intelligen-
da sunt *θεοπερωαῖς*. (2) in Deo non
datur *ἄλλο καὶ ἄλλο*, sed *ἄλλος καὶ*
ἄλλος. (3) opera divinitatis *ad extra*
sunt indivisa, sive omnibus personis
communia. (4) quod omnibus per-
sonis divinis competit, saepe uni
tantum per *appropriationem* tribuitur:
(5) opera divinitatis *ad intra* sunt di-
visa, sive cuique personae propria.
(6) quando Deo id tribuitur, quod
in genere morum malum est, per-
mittente Deo aut gratiam suam sub-
trahen-

trahente, fieri intelligitur. 1. Reg. 22, 23. (7) quaecunque vox, de Deo vel Christi glorificato corpore usurpata, significatione sua in conceptu materiali imperfectionem importat, sumenda est in conceptu formali eiusdem significationis.

(c) Ubi notanda sqq. (1) in Christo datur ἄλλο, ἢ ἄλλο, sed non ἄλλος ἢ ἄλλος. (2) quicquid Christo in tempore datum est, ipsi secundum humanam naturam datum esse intelligitur. (3) ubi ea, quae in V. T. regibus vel prophetis erant communia, uni καὶ ἑξοχῶν attribuuntur, ibi illa vere de Christo intelligenda sunt. (4) una natura agit cum communicatione alterius, quod unicuique proprium est. (5) Beneficia Christi valent antroorsum & retrorsum.

(d) Ex. gr. in articulo de *praedestinatione*: quemadmodum Deus in tempore salvat, sic ab aeterno, salvare decrevit. Ut se res habet in executione, sic etiam se habuit in intentione. Porro in articulo de *poenitentia*: nonnunquam in scripturis assignantur salus & *iustificatio toti poenitentiae συνεχδοχικῶς*, propter potiorrem eius partem, fidem scil. in Christum;

stum, quae sola iustificat. De renovatione: quicquid efficaciae in scriptura bonis operibus tribuitur, reduci in fidem debet. Non omnia ea sunt causae, quae ad salutem sunt necessariae, sed ad ordinem salutis plura requiruntur. A iustitia facti ad iustitiam personae N. V. C. &c. Item in articulo de eucharistia: quicquid dictum est apostolis, non statim ipsis dictum est ut apostolis &c. vid. B. Moebii theologiam canonicam.

§. V.

Quinto loco erit *Historia sacra*, (a) quae suppeditabit notanda, circa loca, (b) tempora, (c) familias, (d) res iudaicas, (e) nec non illas ecclesiae N. T. (f) in specie personas (g) politias, (h) ritus (i) cibos, (k) vestes, (l) aedificia (m) &c. (n.)

N O T A E.

[a] Non exclusa profana: haec enim, quo affinior rei gestae, & magis coeva, eo felicius suam praestabit operam.

[b] Quam considerationem alias specialiter suscipit *topographia sacra*. Ex notitia autem constitutionis locorum

D 3

rum

rum multa possunt accipere lucem in peregrinationibus sanctorum virorum, populi Israëlitiçi itineribus, terrae sanctae sortitione, in vaticiniis prophetiarum contra vicinos populos, in fructibus & animalibus, quae non quaevis terra profert & alic.

[c] Quam curam specialiter suscipit *chronologia sacra*: Quamvis autem univërsa sacrorum temporum cognitio difficultatem habeat, eo tamen laborandum est, ut seriem chronologicam, quam ipsa scriptura insinuat, nobis perspecta reddatur: nam inde multae difficultates tolli poterunt.

[d] Quas recenset *genealogia sacra*, cuius fundamenta Deus in historia Moïsis frustra non poni curavit. Ex illis enim multa in genealogicis difficultatibus solvi queunt.

[e] Tum ex sacra scriptura, tum ex Josepho petendas, ad explicationem status ecclesiastici, politici & oeconomici, in populo iudaico obtinentis, non uno nomine necessarias.

[f] Quas dabunt evangelistae, acta apostolorum, epistolae, primi seculi scriptores iudaici, graeci & latini coevi.

[g] Per-

[g] Personae omnis generis hoc loco intelliguntur, sive sint eae, quae loquuntur, scribunt, agunt &c. sive sint illae, ad quas alii loquuntur, scribunt, agunt &c. Quod vero de persona dicitur accipi etiam potest de toto populo, qui personae rationem habet. Illa persona, quae loquitur, scribit, agit &c. cognosci debet, quo affectu illa haec talia egerit. Sunt vero alii, *affectus connati*, qui pro varietate regionum, climatum, aeris, temperamentis, aetatis, educationis, consortii cum hominibus diversi sunt: alii *quasi connati*, ad praesens negotium assumti, qui desumi possunt vel a *tempore*, quo scriptor vixit, vel a *statu scriptoris*, qui consideratur, vel ut privatus, vel ut in publico officio constitutus. Hinc prout is vel domi fata secunda aut adversa habuit, aut officii ratione motus, aut ex conditione rei publicae, laeta aut tristi, eaque vel praeterita vel praesenti vel futura commotus affectum in scribendo prodit. Haec, ut ante dictum, transferri possunt ad integros populos, qui similiter cum in V. T. tum in N. T. ratione regionum & statuum, sub quibus vixerunt, aliter atque aliter fuerunt

affecti, & ex eo diversi eorum mores & affectus sunt diiudicandi.

[b] In quibus vixere scriptores sacri, hebraea scilicet, babylonica, persica & romana. Ex harum enim constitutione, regimine, iuribus ac privilegiis multa iterum explicari possunt, imo debent.

[i] Qui obtinuerunt apud haebreos in sacris, politicis & oeconomicis. Hi ergo si saltem indignantur, vel ad illos fit allusio, ex hac noticia, textus talia continens, necessario illustrari debet. Quia vero hebraea gentilibus multos didicere ritus, etiam horum cognitio interpreti utilis erit.

[k] Qui vel concessi vel prohibiti fuerunt, vel etiam in deliciis habiti.

[l] Quae iterum obtinuerunt aliae in sacris, aliae in politicis, aliae in domesticis apud haebreos praecipue, non neglectis gentilium vestibus.

[m] Non tantum circa templum hierosolymitanum, ad quod crebro provocatur & alluditur, sed etiam circa structuram communium aedificiorum.

[n] E.g. circa monetas varias, pondera, mensuras liquidorum & aridorum.

§. VI.

Sexto loco *exegetica* sacra ex universali exegesi media sive instrumenta interpretandi accipit & sua jungit, *analysin* (a) scilicet grammaticam, (b) rhetoricam (c) cum logica, (d) & *collationem* (e) textus (f) & contextus, (g) locorum parallelorum, (h) doctrinae de articulis fidei (i) & aliarum explicatum. (k)

N O T A E.

[a] Sive resolutionem vel distributionem textus in ea, quae ipsi insunt, ut interpreti constet, de quo obiecto scribens vel loquens agere velit.

[b] Haec considerat (1) *singulas voces* extra contextum spectatas (a) ratione *etymologiae*, quae indicat vocis radicem, quae, si in lingua hebraea non amplius superet, ex linguis cognatis praecipue arabica, est restituenda. Huc faciunt lexica bene ordinata. [a] ratione *homonymiae* sive diversae acceptionis, quae sunt colligendae & ex illis famosior & austerior significatio est indicanda. Pro-

D 5

batur

batur autem *significatio famosior* (1) *e locis*, ubi vox indubitato sub illo significato occurrit. (2) *ex harmonia* aliarum *linguarum cognatarum*, quae vel hodie usu sunt tritiores & alicubi vernaculae, vel saltem in pluribus monumentis literariis superstites. (3) *e versionibus antiquis & probatis*, vocem constanter ita transferentibus. (4) *e testimoniis doctorum ebraeorum & graecorum celebriorum*. Huc iterum conducere possunt tum *lexica*, tum *concordantiae*. (c) *ratione synonymias*, quae ad vocis significationem aliquid quoque conferre potest. (d) *ratione emphaseos* sive ponderis in voce, quae eruitur in *ebraeo e radice* eiusque *primaria significatione*, vel, illa praesertim deficiente, *e vocibus coniugatis*, vel *radicibus cognatis*, vel *collatione parallelorum*, vel *ex ritu aliquo*. In *graeco* illa similiter deducitur *ex vocis origine*, *ex partibus componentibus*, *ex usu vocis* apud probatos autores, *ex ritibus & historiis*, quo voce praesente allusum est. (e) *ratione partium orationis*, generis, numeri, gradus, temporis, personae, modi, accentus & spiritus &c. (2) *perpendit in integras phrasas*, circa quas similiter illarum

illarum structura, usurpatione in aliis scripturae locis, aequipollentes phrasae in scriptura passim occurrentes, idiotismi & emphases sunt notandae. Facient huc ea, quae in §. 1. huius partis ex grammatica sacra fuere collecta.

- (c) Per quam non tantum tropi & figurae in textu latentes, observantur & evolvuntur, (quem laborem iuvabunt ea, quae §. 2. huius partis fuere allata) verum etiam dispicitur, in quo genere textus sit? & quae sint argumenta vel *explicantia*, vel *probatia*, vel *illustrantia*, vel *amplificantia*? quae collegimus in theologia homiletica p. 33, sqq. huc quoque transferenda.
- (d) Per quam diiudicantur termini, propositiones, & argumentationes, quae in textu deprehenduntur. Consulenda sunt eum in finem, quae §. 3. huius partis fuere deducta. Semper autem respiciendum erit ad genuinum & primum subiectum, de quo praedicata omnia dicuntur, nec non ad modum, quo illud cum his cohaeret.
- (e) Quia analysis grammatica circa voces & phrasas, extra contextum consideratas, fuit occupata, necessarium
- um

um nunc erit collationem instituire cum textu ipso, contextu & aliis, ut inde pateat, quae vocum phrasiumque significatio, quaeque emphases prae aliis in certo loco sint adplicandae.

(f) In collatione *textus* respicitur ad nexum vel ordinem & omnes circumstantias membrorum orationis interpretandae, ut constet, quid subiectum, quid praedicatum, quid alia permittant.

[g] In collatione *contextus* respiciendum est ad antecedentia & consequentia, ex quibus de occasione dictorum, scopo loquentis, & modo loquendi constare, adeoque de ipsa intentione auctoris & sensu textus dati diiudicari debet. Hac ratione scriptura ex scriptura explicatur, ut alias, quilibet est verborum suorum interpres. In specie circa *scopum* cuiusque libri notandum, quod sit is *vel didascalicus*, (sive narratorius sive dogmaticus) *vel elenchticus*, *vel adhortatorius*, *vel dehortatorius*, *vel consolatorius*. Scopus ille generalis libri interdum patet ex titulo seu inscriptione libri, interdum ex saepius repetita lectione demum colligendus est. Specialis vero scopus alicuius

alicuius capituli vel particulae iudicari debet ex immediate antecedentibus & consequentibus, & simul iudicandum, quia ratione specialis cum generali cohaereat.

(h) In collatione *locorum parallelorum* observatur vel parallelismus *realis* vel *verbalis*. Ille est, quando eadem materia in diversis locis traditur, sive iisdem, sive diversis id fiat verbis & phrasibus: Datur ille in sequentibus casibus. dum confertur *vel* historia cum historia, *vel* sententia cum sententia, *vel* typus cum antitypo, *vel* parabola cum sua explicatione & contra. Hic parallelismus est argumentativus, & hinc verba spiritus S. ita sunt explicanda, ne destruat alibi ab eo dicta. Parallelismus vero *verbalis* est convenientia ratione *vel* vocum, *vel* phrasium, absque argumenti vel scopi convenientia, & hic magis illustrat, quam probat.

(i) Collatio doctrinae de articulis fidei, quae & *analogia fidei* salutatur, est vel quoad *res ipsas*, articulos scilicet revelatos, ad salutem nostram necessario credendos; vel quoad *verba*, quibus articuli illi proferuntur. Utraque hoc loco est respicienda & petenda ex libris symbolicis, ultimo vero

vero ex illis scripturae locis, in quibus sedes propria & genuina alicuius articuli habetur, & ex professo verbis propriis & perspicuis traditur. In explicatione igitur textus cuiusdam semper videndum est, ne analogiae fidei contrarius producatursensus.

(k) Quas nobis dederunt interpretes vel christiani, sive veteres sive recentiores, qui scripturam sacram vel ex toto vel ex parte illustrarunt. Quamvis eorum collatio absolute necessaria non sit, expediet tamen illos evoluisse, cum alii, donis aliis instructi, non tantum eadem viderint, & sic confirmamur in nostra sententia, sed & alia interdum & plura observarint, atque hac ratione ulterius informamur.

§. VII.

Praeter haec generalia media, etiam specialia sunt observanda in textibus, literali in genere, (a) historico, (b) typico, (c) allegorico, (d) parabolico, (e) exemplari, (f) prophetico, (g) evangelico, (h) epistolico, (i) apocalyptico, (k) pure dogmatico, (l) adhortatorio, (m) comminatorio, (n) promissorio, (o) derivativo. (p) NO-

NOTAE.

- [a] Textus literalis quidem in generetalis absque suis speciebus non datur; quia tamen per illas omnes vagatur, necessum erit, & ea nosse, quae circa quemvis textum, quatenus literalis est observari debent. Sunt autem praeter generalia media, consideranda sequq. (1.) Sensus literalis arcte tenendus est, nisi (a) in fidei articulos, aut charitatis praecepta, palam & vere incurrat: (b) & simul evidenter ex eodem vel aliis locis tropicus sensus detegatur & probetur. (2.) Praesertim ubique fidei articulus ex professo traditur, ibi urgendus est sensus literalis proprius sive λόγος. (3.) Verba, quae continent primam cultus novi vel foederis institutionem & recentem praeceptionem, sine tropis, sensu literali proprio sunt accipienda. (4.) Declaratio & demonstratio tropici sensus debet esse (a) evidens, (b) sufficiens. Vide horum canonum illustrationem apud Glass. Phil. S. lib. 2. part. 1. tract. 2. sect. 1. p. 371. sq.
- (b) In textu historico praeter generalia media, ostendenda sunt [1] facti antecedentia, occasio, motiva, connexa &c. ingredientia, partes scil. historiae ipsius, quae secundum circumstantias: quis, quid, ubi, quibus auxiliis.

xiliis, cur, quomodo, quando considerari debent: consequentia, eventus, effectus, adiuncta &c. (2) investiganda alia loca, ubi eadem historia seu fusius seu concisus traditur, quia inde circumstantiae vel omnes vel plures colligi poterunt. [3] opera danda est, ut, quae diversa aut pugnantia esse videntur, debite concilientur. Quae in finem repetenda sunt, quae partis huius §. 3. not. (d) de personis, temporibus, numeris, locis &c. fuerunt suppeditata. (4) Videtur interdum, ac si eadem historia diversimode enarraretur, ubi revera tamen sunt historiae diversae, quoad quasdam duntaxat circumstantias sibi mutuo respondententes. (5) collatio historiarum secularium conducit ad illustrationem textuum historicorum: hi tamen ex illis non sunt corrigendi vel mutandi.

- (c) In textu typico praeter generalia observanda sunt haec. (1) In typis prophetis accurate dispiciendum, ubi Christus cum officio & merito se ipsum manifestet, & ubi alia divina tum beneficia, tum iudicia. (2) Plus est saepe in typo, quam in antitypo & vice versa. (3) Typi ad antitypum applicatio fiat commoda, & ultra tertium comparationis non exten-

extendatur, aut in antitypo illud statim negetur, quod in typo non fuit. Instituitur autem communiter applicatio typi ad antitypum, tum respectu personae, tum officii & factorum (4) Quando unius rei multi sunt typi partiales, tunc de antitypo non ex uno, sed ex omnibus coniunctim sumtis, faciendum est iudicium. (5) In explicatione typorum V. T. accurate dispiciendum: an umbra, an vero ipsa veritas proponatur? h. e. an sub involucri typorum, an vero expressis oraculis prophetae de Christo vaticinentur? (6) Impii, in quo impii fuerunt, Christi figura & typus nequaquam constituendi. (7) Una res typus & figura quandoque duorum, etiam contrariorum, sed alio & alio respectu (8) in typis & antitypis appellationum quandoque permutatio contingit, ut adumbratum umbrae, & vice versa, nomen sibi vendicet, Ezech. 34, 23. Hof. 3, 5. Glassl. c. p. 465 sqq.

- (d) In textu allegoriae praeter generalia notanda sunt sequentia: (1) si ipse spiritus S. in scriptura aliquid allegorice interpretatur, ibi tuto sequimur allegoriam. (2) In praeceptis moralibus, promissionibus, comminationibus & tractationibus dogmatum,

E

tum,

tum, nullae sunt quaerendae allegoriae (3) leges ceremoniales, V. T. tractari possunt allegorice, quia sunt umbra futurorum bonorum (4) Historiae item allegorice possunt tractari, ita tamen, ut historica veritas inconcussa servetur, nec allegoriae cum principalibus partibus historiae pugnent. (5) sint analogae fidei,

- (6) In textu parabolico praeter generalia sequentia sunt observanda: (1) Parabolae tum in V. T. tum in N. T. occurrunt, in illo vero minus, in hoc creberrime. (2) Christus suis in concionibus parabolico docendi genere crebro usus est, non sine causa. (3) In parabolis si integrae accipiantur, tria sunt: scopus illius, similitudo sensibilis, suo sensu literalis constans, & res, ad quam parabolae fit accommodatio. (4) In explicatione & applicatione parabolarum legitime instituenda, primo omnium attendendus est scopus. Indicatur autem scopus in ipsa scriptura plerumque vel sub initium vel in fine parabolarum (5) In parabolis non opus, nimia cura in singulis verbis anxium esse, neque in singulis eius partibus adaptatio & accommodatio ad rem spiritualem & accipiendam quaerenda est. (6) Theologia parabolica non est argumentativa, scilicet

cet

cet ex sensu literali prioris partis, & ex accommodationibus illatis. Alias potest argumentum desumi ex sensu literali posterioris parabolaе partis, qui respectu prioris partis est sensus mysticus; nec tamen ex omnibus, ad quae pars prior accommodari a nobis posse videtur, sed ex eo tantum, cuius vel expressa in scriptura fit mentio, vel quod ex scopo parabolaе certo eruitur, probatio deduci potest & debet. Glass. l.c. sect. 5. p. 483. lqq.

(f) In textu *exemplari* praeter generalia & specialia circa textum historicum adducta, sequentia adhuc sunt notanda: (1) exempla *canonica ordinaria* non tantum sunt similitudinis, sed etiam paritatis & aequalitatis, adeoque simul probantia & illustrantia: propter regulam universalem, quam praesupponunt, & ob inductionem perfectissimam, quia non datur exemplum contrarium. (2) Nequaquam exempla regulae opposita, sed exempla regulae divinae consona, faciunt rem esse de iure divino. (3) Exempla *extraordinaria* & facta heroica non constituunt regulam (4) exempla, quae videntur turpia & obscoena, castas requirunt aures & mentes. E 2 (g) In-

(g) In textu prophetico praeter generalia adhuc sequentia sunt observanda:

- (1) verus sensus prophetae invenitur ex complemento; & in primis ubi, quod olim in V. T. praedictum est, in N. T. repetitur & declaratur. Hinc illae formulae: *Tunc impletum est verbum* &c. Id autem simul notandum, ex eventu quidem substantialia vaticinii intelligi posse, non autem aequae semper circumstantias alias.
- (2) futura quandoque praenunciantur forma optandi, imperandi & imprecandi.
- (3) saepe prophetis idem est, hoc vel illud dictum iri, aut certo nomine appellatum; atque rem actionem talem futuram, prout verbis declarari potest.
- (4) Vaticinia verbis tum praeteriti tum praesentis temporis proferuntur.
- (5) Prophetae de rebus & cultu N. T. utuntur phrasibus, quibus res sui temporis & speciatim cultus leviticus proprie designatur.
- (6) Idem etiam adhibent huius vitae res ad repraesentandas res vitae alterius.
- (7) In sermone prophetico frequens est personarum loquentium mutatio.
- (8) Prophetiae saepe sermonem suum intercidunt, ut quaedam alia inserentes paulo post ad sermonem priorem

orem redeant. (9) Prophetiae a typo ad antitypum saepe transeunt, & cum de aliis rebus sermo ipse est, ad Christum scripturae nucleum convertuntur, & de eo in sensu literaliter prophetant.

(b) In textu evangelico praeter generalia & specialia, circa textus historicos & parabolicos adducta, adhuc observanda sunt sequentia: (1) quaerenda est praecipue quatuor evangelistarum harmonia & videndum, quatenam à pluribus, quatenam ab omnibus narrentur. (2) ratio ordinis, quoad potissimas narrationis partes ex circumstantiis quidem investigari ac deprehendi possunt, in coeteris autem non raro coniecturis tantum piis atque eruditis locus est relictus. (3) In specie, quantum ad annos ministerii Christi atque ordinem rerum gestarum attinet, maxime respiciendum est ad paschata, quae in aetatem istam cadunt. (4) connectiones narrationum ab ipsis evangelistis indicatae, quae vel continuum vel interpolatum ordinem denotant, attendi debent.

(c) In textu epistolico praeter generalia notanda veniunt seq. (1) crebro respiciendum est ad acta apostolica,

E 3

quae

quae incrementa & pericula christiana religionis describunt. 2. Videndum ad mores & statum eorum, ad quos quaelibet epistola scripta est, (3) speciatim Paulus peculiaria quaedam verba & formulas loquendi aut voces alias receptas in nova significatione, ac interdum iuxta morem loquendi patriae suae usurpat.

(k) In textu *apocalypitico* praeter generalia & specialia, circa textum prophetarum notata, adhuc specialia sunt observanda, quae commentarii suppeditant

(l) In textu *pure dogmatico* praeter generalia, (1) id praecipue observandum est, ut tam diu inhaereamus sensui literali, quam diu abest ratio urgentissima, quae ad tropum confugere iubeat. [2] quae incidenter tractantur dogmata, iudicanda sunt ex sede propria, in qua ex professo, & pluribus perspicue agitur (3) si in aliquo scripturae loco tractatur dogma fidei, quod si literalis sensui inhaereas, ratio nostra non potest satis apte conciliare cum dogmate alio, alibi revelato; non tamen ideo literalis sensus deferendus, sed utrumque dogma iuxta sensum, quem verba ex usu loquendi impertant, ex intentione spiritus S. significatum credendum est. (m) In

[*m*] In textu *adhortatorio* praeter generalia notetur (1) scopus cum primarius, qui est exacta sanctitas vitae secundarius, qui est agnitio multitudinis ac deformitatis peccatorum nostrorum. (2) Praecepta sunt distinguenda, cum alia respiciant omnes, alia aliquot tantum peculiariter aut unice. (3) Distingui etiam debent praeepta, quae in casu tentationis proponuntur, ab illis, quae extra tentationis casum feruntur, (4) Praecepta negativa includunt contraria affirmativa & vice versa. (5) Praecepta aut prohibita una specie, praecipiuntur & prohibentur etiam species cognatae.

(*n*) In textu *comminatorio* praeter generalia notetur: (1) comminationes divinae, quae sunt de poenis proprie dictis infligendis, intelligendae sunt cum exceptione poenitentiae. (2) Mala temporalia ipsa interdum etiam conversis revera immittenda praedicuntur, quamvis non amplius poenae rationem habeant. (3) Quando spatium, quod in comminationibus denominatum fuit, vel prorsus sublatum vel prolongatum legitur, certum est, comminationem fuisse conditionalem.

(o) In textu *promissorio* praeter generalia notentur, (1) promissiones *legales* vitam aeternam promittentes, intelligendae sunt sub conditione perfectae obedientiae. (2) promissiones *legales*, quae sunt de bonis temporalibus, intelligendae sunt cum exceptione crucis & castigationis. (3) promissiones bonorum terrenorum magis ad V. T. quam N. T. pertinent. (4) quaedam promissiones de bonis terrenis ita accipiendae sunt, ut sub temporalibus spiritualia intelligantur. (5) promissiones *evangelicae*, quae sunt de gratia Dei & spiritualibus, revera significant seriam Dei voluntatem, de bonis illis conferendis. (6) Bona, quae conferenda promittuntur, alia sunt ad id, ut homines credant, alia autem si crediderint.

(p) In textu *derivativo* praeter generalia notentur (I) *de dictis ipsis*, quae *allegantur* (1) adducuntur *nudae* sententiae, (2) *allegantur* vaticinia & quidem vel ut completa, vel ut complenda. (3) *allegantur dicta*, quae continent facta nude adhibita, sine relatione typi. (4) *allegantur dicta*, quae continent typos cum anti-
ty-

typis, conferenda. II. *de autoribus, qui ex V. T. in N. T. allegantur*: (1) interdum nullius plane auctoris fit mentio, (2) interdum mentio fit Dei. (3) interdum mentio fit ipsius scripturae in abstracto, vel generaliter vel specialiter. (4) nonnunquam mentio fit scriptorum, vel generaliter vel specialiter. (5) interdum allegatur V. T. ita, ut non unus aliquis locus allegationi respondeat, sed ad sententiam variis in locis expressam respiciatur. (6) interdum allegatur locus ex V. T. qui unde petitus sit, dubium est (7) interdum ex duobus aut tribus unum testimonium adducitur III. *de autoribus qui V. T. in N. T. allegant* (1) quaedam dicta V. T. ab uno solum auctore N. T. allegantur. (2) quaedam a pluribus citantur. (3) in N. T. introducuntur a scriptoribus personae V. T. allegantes legitime & illegitime IV. *de verbis formalibus, quibus loca V. T. in N. T. repetuntur* (1) Interdum iisdem verbis sententiae repetuntur, vel levissima facta mutatione. (2) interdum verba mutantur, vel per additionem, vel per subtractionem vel per imitationem sensu retento. (3) interdum verba N. T. verbis loci alle.

allegati contraria esse videntur. (4) interdum ex V. T. in N. T. allegata quoad verba non inveniuntur in V. T. V. *de verbis formalibus quibus fit allegatio* (1) aliquando nulla plane forma allegationis adhibetur. (2) ut plerumque ex parte allegatorum auctorum adhibentur formulae, ut *dictum est* &c. VI. *de sensu, quo dicta V. T. in N. T. allegantur* (1) dicta V. T. in N. T. aliquando citantur, ut literalis verborum sensus retineatur secundum quem ad rem N. T. fuerunt per spiritum S. directa; (2) interdum generalis doctrina ad specialem materiam applicatur. (3) Aliquando dictum speciale de una re ad rem similem aliam in allegatione applicatur. (4) Aliquando speciale dictum de una re ad aliam magis peregrinam applicatur certam ob rationem. (5) Interdum speciale dictum ad generalem materiam transfertur. (6) Interdum dictum allegatur ex V. T. non de eo, quod immediate docet, sed de eo, quod istud includit. (7) Interdum dictum typi e V. T. ad antitypum in N. T. transfertur. (8) Interdum quod in V. T. de corpore, ecclesia dictum est, in N. T. ad caput, Christum applicatur. (9) Interdum contra mentem auctoris ex V. T. dictum

Etum allegari videtur, sed revera nulla est pugna. VII. *De coniunctione plurium locorum*, (1) in allegatione V. T. interdum ex pluribus unum compositum testimonium constituitur. (2) Uni interdum assignatur quod ex pluribus est petatum. (3) Interdum plura dicta ab uno autore in N. T. distincte ponuntur, ab altero ut unum proferuntur. VIII. *de usu allegatorum* (1) allegantur aliquando dicta V. T. vel ad ostendendam Dei in praedicendo veritatem, vel ad vitam formandam, vel ad ilstrandum, vel ad probandum dogma. (2) quando dictum V. T. ad dogma aliquod probandum in N. T. allegatur, interdum est ipsa conclusio, interdum enunciationem inferentem suppeditat. (3) interdum unum dictum V. T. diversis adhibetur. Vid. Kesleri Disp. inaug. de dictorum V. T. in N. T. allegatione.

§. VIII.

Considerata textuum specialium interpretatione, ad integri alicuius libri explicationem (a) pergitur. In eo respiciendum putamus ad nomen libri (b) eius autorem, (c) occasionem scribendi, (d) chronologiam, (e) scopum (f) princi-

principale obiectum, (g) summam
(h) & partitionem. (i)

N O T A E.

- (a) Quamvis alii saepe praemittant integri alicuius libri explicationem, quia omnino ex illius scopo aliisque circumstantiis perspectis, specialis alicuius particulae explicatio dependet, nihilominus, captui auditorum nos accommodantes, eosdem per particulas libri ad integrum librum manuducere volumus.
- (b) Quod inscriptio libri offert.
- (c) Considerandus secundum nomen, officium & huius praestantiam.
- (d) Occasio scribendi saepe particularis datur, quae interea scopum universalem, omnes & singulos informandi respicit.
- (e) Ex conditione enim temporum & personarum, gravissimae difficultates saepe tolli possunt.
- (f) Scopus universae scripturae est Christus salvo cuiusvis libri scopo speciali; quia nonnunquam expressius significatur in libro ipso aut titulo eius, nonnunquam in ipso sermone, aliquando ex lectione libri demum intelligi potest.
- (g) Quod colligendum ex principali scopo & totius libri connexionem.
- (h) Sum-

- (b) Summa sive argumentum peti etiam debet ex scopo & obiecti ad scopum relatione.
- (c) Partitio simplicissime ostendat nobiliora totius libri obiecta.

§. IX.

Ex antlato vel hoc vel illo labore boni interpretis erit, ex sensu sive mente spiritus S. investigata conclusiones (a) quasdam elicere (b) & eas saltem indicare. (c)

N O T A E.

- (a) Per conclusiones intelligimus tales propositiones, quae dogma fidei vel morum exhibent, & in textu expressis quidem verbis non continentur, attamen per legitimam consequentiam inde deducuntur. Appellantur illae etiam porismata, consequentaria, loci communes, usus &c.
- (b) Debet interpretes hunc laborem suscipere, quia conclusiones illae non minus scripturae sensus sunt, quam ille, qui sub expressa litera exhibetur. Modus generalis illas eliciendi est ille, ut per legitimam consequentiam deducantur, sed ita, ut cum analogia fidei consentiant. Modi, speciales

speciales, iique varii, in theologia homiletica tuerunt indicati, & hoc loco omnino repetendi & adplicandi.

(e) Ab interprete id saltem exigimus, ut conclusiones eliciat & indicet. Prolixa enim earum tractatio & applicatio ad locorum communium tractatores & homiletas spectat. Diversum exegetae & homiletae in hoc passu laborem eleganter expressit B. Goezius R. E. p. 162. sq. *Homileta* facit textus enodati adplicationem ad status personarum ecclesiasticarum in specie, iuxta ductum theologiae asceteticae. *Exegeta* ad eiusmodi specialia sese non demittit, sed propemodum, sine respectu ad status, usus generaliter exponit. *Homileta* cum ornatu rhetorico agit. *Exegeta* sine omni ornatu & artificio ullo rem proponit. *Homileta* suo loco affectus ingerit & propemodum in affectibus triumphat. *Exegeta* nec ullum, nec unquam, nisi ubi affectuum in textu latent semina, affectum attingit.

TANTUM.

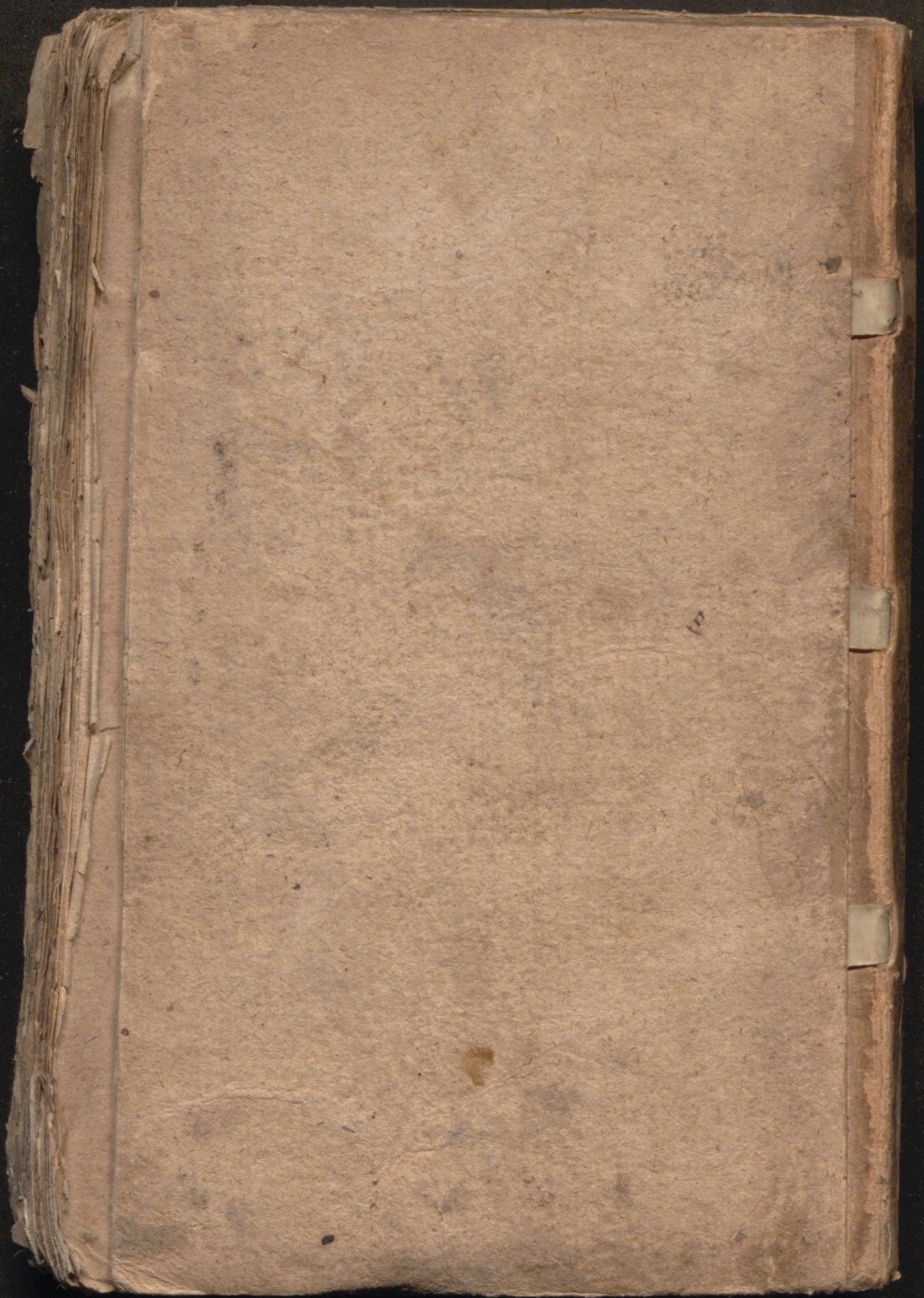
3
Ja 1688
57

ULB Halle

3

008 867 569

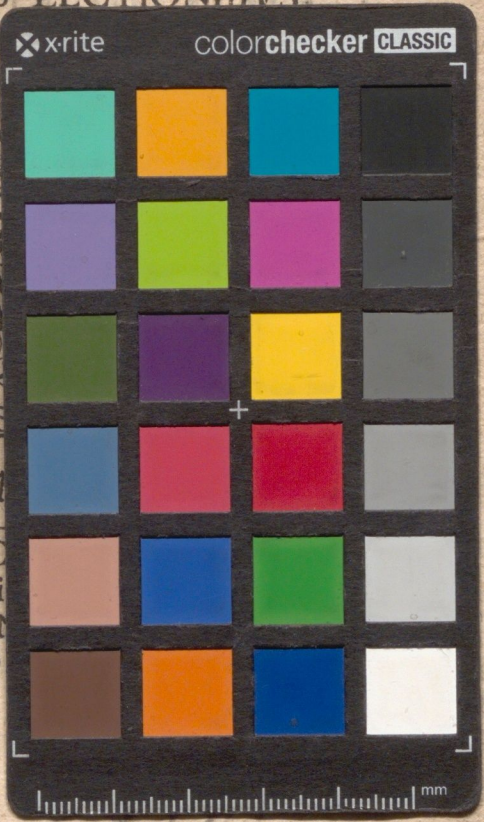
IO. ANDR. SCHMIDII D. PP.
 ABBATIS MARIAE-VALLENSIS
 COMPENDIVM
 THEOLOGIAE
 EXEGETICAE
 IM PRIVATIS LECTIONIBVS

PERPETVA EX
 ILLVST

HELM

Imp. JOH. MELO
 Bibli
 Typis. HEN
 ANNO

Handwritten scribbles and markings at the bottom of the page, possibly including the number '17'.